

Kont Carlo Sforza (1872-1952)

Milano'nun ünlü ailelerinden Sforza ailesine mensuptur. 1872 yılında Toskana bölgesindeki Lucca'da doğdu. Pisa Üniversitesindeki Hukuk Eğitimini 1895'te tamamladı ve ertesi yıl Dışişleri Bakanlığı'nda diplomatik kariyerine başladı. İlk görev yeri, konsolosluk sekreteri olarak gönderildiği Kahire'dir. 1897'ye kadar burada kaldıktan sonra aynı görevle Paris'e nakledildi. Ekim 1901'de sonra İstanbul'a ilk defa konsolosluk sekreteri olarak geldi. (Ekim 1901) Uzak Doğu'daki bir görevden sonra Avrupa ülkelerinden birinde prestijli bir temsilcilik görevi verileceği düşüncesiyle 1903'te Pekin'e bir transfer talep etti ve 1904'te Çin'in başkenti Pekin'e gönderildi. Buradaki kısa süreli görevin ardından Nisan 1905'te, Bükreş'e müsteşar olarak gönderildi. Buradan sonra kısa süreliğine Madrid'te çalıştıktan sonra 1907'nin başında tekrar İstanbul'a geldi. "Avrupa'nın Hasta Adamı" olarak bilinen Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı derin krizi ve Avrupa devletlerinin kendi nüfuz alanlarını güvence altına almak amacıyla yaptıkları diplomatik mücadeleyi yakından yaşadı. II. Meşrutiyet ve 31 Mart Olayı'na şahit oldu. Bu dönemde Mustafa Kemal Atatürk'ü tanıdığı gibi Gençtürklerle ilk teması bu esnadadır. Sforza için o günler özellikle önemliydi. Cercle d'Orient'in müdavimi olan Sforza, birçok meslektaşı ve Türk eliti ile temas halindeydi. Sforza bu dönemde Belçika'nın İstanbul Büyükelçisi Kont Gaston Errebault'un kızı Kontes Valentine Errebault ile tanıştı.

httpswww.nato.intcpsennatohqdeclassifi ed_137725.htm (Erişim Tarihi: 9 Aralık 2022)

Sforza İstanbul'dan sonra Londra'da görev yaptı. 1909 yazında İtalya Büyükelçiliği Müsteşarlığına atandı. Kısa süren bu görevin ardından Dışişleri Bakanının kabine sekreteri olarak Aralık 1909'da Roma'ya döndü. 1910'da başkonsolos olarak Budapeşte'de görevlendirildi. Bu arada 4 Mart 1911'de Kontes Valentina Errebault ile evlendi. Bu evlilikten bir kız ve bir oğlan çocuğu dünyaya geldi. Aynı yıl tekrar, fakat bu kez tam yetkili elçi olarak Çin'e gönderilen Sforza burada uzun sayılabilecek bir süre kaldı. Sforza, I. Dünya Savaşı başlayınca İtalya'nın savaşa İtilaf Devletleri yanında girmesini savunan "Müdahaleciler" (interventisti) yanında yer aldı. 30 Eylül 1915'te Çin'den ayrılarak İtalya'ya döndü. Sürgündeki Sırp hükümeti nezdinde İtalyan temsilcisi olarak 29 Haziran 1916'da Korfu'ya gönderildi.

Carlo Sforza, Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'a, İtalya'yı temsilen yüksek komiser olarak gönderildi. İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti ile barış antlaşması imzalanana kadar İstanbul'daki işlerini yüksek komiserler aracılığıyla yürüttüler. Sforza İstanbul'a, İtilaf donanmasıyla birlikte 13 Kasım 1918 günü geldi. Zorlu bu görevinin bilincinde olarak ve İtalya'nın menfaatlerini korumak için çok yönlü bir siyaset takip etti. İngiltere, Fransa ve Rusya ile İtalya arasında, savaş sonunda Adriyatik ve Anadolu'da İtalya'ya bazı bölgeleri vaat eden gizli Londra Antlaşması şartlarının yerine getirilmesi hedefiyle etkili bir siyaset izlerken Roma'ya çağrıldı. Başbakan Saverio Nitti kurduğu hükümette, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı olarak atamak için onu Roma'ya geri çağırıldı. Aynı yılın Ağustos ayında, senatör seçildi. Carlo Sforza 23 Haziran 1919-15 Haziran 1920 tarihlerinde Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlığı ve Giovanni Giolitti tarafından kurulan hükümette de Dışişleri Bakanlığı yaptı. (16 Haziran 1920-4 Temmuz 1921) Sforza'nın bakanlığı döneminde

izlediği Türkiye ve Adriyatik politikası milliyetçi kesimin sert eleştirilerine uğradı. İtalya'ya herhangi bir iktisadi menfaat getirmeyen Türkiye politikası Mecliste Faşist ve Milliyetçi milletvekilleri ve kamuoyunun aynı kesimi tarafından "platonik" ve "Boş Eller Siyaseti" olarak eleştirildi. Sforza'nın 12 Kasım 1920'de, Yugoslavya Krallığı ile İtalyanlar için büyük öneme sahip Fiume kentini Yugoslavya'ya bağlı serbest şehir statüsüne getiren Rapallo Antlaşması'nı imzalaması milliyetçi camiada çok sert eleştiri konusu oldu. Bakanlıktan ayrıldıktan sonra tekrar diplomatik kariyerine geri dönen Sforza, Ocak 1922'de Paris büyükelçiliğine tayin edildi. Paris'teki büyükelçiliği sırasında Benito Mussolini liderliğinde Ulusal Faşist Parti, koalisyonla da olsa iktidara geldi. Bu siyasi gelişme Sforza'nın hayatında da büyük etkiler yarattı. Türkiye ile yakında Lozan'da başlayacak barış görüşmelerinde İtalya'yı Sforza'nın temsil etmesi beklenirken o, istifa etmeyi tercih etti.

Sforza, İtalya'da kaldığı süre içerisinde Mussolini ve Faşistlere karşı sert bir muhalefet yürüttü. Diğer muhalif güçlerle birlikte hareket etti ve hepsini bir araya getirmeye çalıştı. Aynı zamanda senatör olan Sforza, sürekli olarak Senato'da ve basında, Mussolini'nin entelektüel zayıflığıyla alay etti. 30 Mayıs 1924 günü Parlamentoda Faşistleri eleştiren konuşmasından sonra kaçırılıp öldürülen sosyalist milletvekili Giacomo Matteotti cinayetinden de Mussolini'nin sorumlu olduğunu açıklayıp kınadı. Ancak 6 Nisan 1924'te yapılan seçimlerde büyük çoğunlukla iktidara gelen Faşistlerin baskısı artarken, Mussolini'nin diktatör olmasını sağlayacak yasal düzenlemeler hemen ertesi yıl başladı. Bu arada 1925'te kardeşi Cesare Sforza'nın antifaşist eylemlerden ötürü tutuklanması ve Ekim 1926'da doğduğu yer Lucca'daki villasının yanması, polis tarafından takip edilmesi, tutuklanması ve daha sonra iade edilse de pasaportuna el konulması ve saldırıya uğraması gibi olaylar Sforza'nın gözünü korkuttu. İtalya'da kalması her geçen gün daha zor ve korkutucu hale gelmeye başladı. 1927'de İtalya'dan ayrılmaya karar veren Sforza, üzüntüsünü başbakanlığını yapan Giovanni Giolitti'ye şu sözlerle ifade etti: "Üzgünüm, çünkü sürgünlere inanmıyorum ve sürgün olduğumu düşünmekten rahatsızım."

27 Mart 1927'de İtalya'dan ayrıldıktan sonra ilk olarak eşinin ülkesi Belçika'ya yerleşti. Ardından Fransa'ya geçti. Kısa bir süre İngiltere'de ikamet ettikten sonra Temmuz 1927 sonunda Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. Amerika'da antifaşist çalışmalarını çeşitli düşünce kuruluşlarında konferanslar vererek, Amerikan üniversitelerinde hocalık yaparak, seminerler vererek siyaset ağırlıklı yoğun entelektüel faaliyetlerle sürdürdü. Böylece Amerika Birleşik Devletleri'nde, anti-faşist bir kamuoyu oluşturmaya çalıştı. Gazetelerde ve pek çok dergide yayınlanan yazılarıyla muhalif tavrını sürdürdü. 1930'ların ikinci yarısında bir kısmı Türkçeye de tercüme edilen, başta Fikir Hareketleri olmak üzere çeşitli dergilerde makaleleri yayımlandı. Bunlarda Faşizmin İtalyan halkına baskı, zulüm, sefalet ve işsizlik getirdiğini ve Faşistlerin iddia ettikleri, "İtalya'yı Bolşevizm'den kurtardık, batmış bir ekonomiyi düzlüğe çıkardık" gibi algı siyasetlerinin tamamen asılsız olduğunu örneklerle ve istatistiklerle açıkladı.

II. Dünya Savaşı'nın başlaması Sforza'nın da hayatında yeni bir dönemin başlaması anlamına geliyordu. 1943'te Faşist yönetimin düşmesi ve Mussolini'nin iktidardan uzaklaştırılmasından sonra ülkesine dönmeye karar verdi. 6 Ekim 1943 günü New York'tan ayrılan Sforza, Londra'da İngiltere Başbakanı Winston Churchill ile görüştüktan sonra 18 Ekim 1943'te memleketine döndü. Mussolini'den sonra başbakan olan Pietro Badoglio'nun ikinci kabinesinde bakan olarak bulundu. Sforza kral karşıtı tavrını bu dönemde de sürdürdü. Sforza'ya göre Faşistlerin ülkeye verdiği zararı önleyemeyen kral tahttan ayrılmalıydı. 9 Mayıs 1946'da İtalya Krallığı'nın son hükümdarı Vittorio Emanuele III tahttan feragat etti ve 2 Haziran 1946'da yapılan referandumla İtalya'da cumhuriyet yönetimine geçildi. Bu süreçte Sforza da aktif rol oynadı, antifaşist güçleri birleştirmek için uğraştı ve bunun için Eylem Partisi (Partito d'Azione) ile iş birliği yaptı. İtalya'da geçiş dönemini sağlayan Ulusal KONSEY'in başkanlığını yaptı ve 1946'da İtalyan Cumhuriyetçi Parti'den

(Partito repubblicano italiano) Kurucu Meclis milletvekili seçildi. Alcide De Gasperi tarafından kurulan hükümette 1947'de Dışişleri Bakanı oldu ve bu görevini 1951'e kadar yürüttü. 1951'de sağlık sorunları nedeniyle bakanlıktan ayrıldı. Bu dönemde İtalya'nın Müttefiklerle ilişkilerinin düzeltilmesinde, Avrupa Birliği'nin temellerinin atılmasında ve Kuzey Atlantik Paktı'nın kurulmasında Sforza'nın büyük rolü oldu.

Carlo Sforza, dışişleri kariyerinde en fazla Türkiye'de görev yapmıştır. Türkiye'yi ve Türkleri en iyi tanıyan Avrupalı diplomatlardan birisidir. Sforza, Milli Mücadele döneminde önce İstanbul'da yüksek komiser, sonra dışişleri bakanlığı müsteşarı ve ardından Dışişleri Bakanlığı dönemindeki siyaseti nedeniyle Türk tarihinde "Türk Dostu" olarak iz bırakmış bir diplomat-siyasetçidir. Asıl üzerinde durulması gereken süreç Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'a İtalya'yı temsil edecek yüksek komiser olarak atanmasıyla başlamıştır. Sforza İstanbul'a 13 Kasım 1918 günü gelmiştir. İtalyan diplomat, "Türlere, sömürgeci olarak değil, bir dost olarak geldiğimi göstermeyi arzu ediyordum" diye belirttiği şahsi görüşünden sonra İtalya'nın Türkiye'ye karşı izlemesi gereken politikayı da şu sözle formüle etmiştir: "İtalya, Türkiye'nin bütününe endüstrisi için bir pazar olarak bakmalıdır." Bu siyaseti sonraki dönemde üslendiği görevlerde de sürdüren Sforza, kendisinin de ifade ettiği gibi, doğal olarak İtalya'nın menfaatleri için çalışmıştır. Sforza, İstanbul'da, resmi görevinden çok, gayri resmi temaslarla, bir Türk çevresi oluşturmaya çalıştı ve büyük oranda da başarılı oldu. İtalya'nın, Türklerin dostu olduğu ve Türk menfaatlerini ancak İtalya'nın koruyabileceği fikrine destek bulmaya çalıştı. Mesela İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin bazı yöneticileriyle ilişki içerisindeydi. Sforza, cemiyetin desteğini alarak gücünü artırmak ve bu şekilde hedefe ulaşmak isterken, cemiyet yöneticileri de Sforza ve İtalya aracılığıyla seslerini Avrupa kamuoyuna ve barış konferansına duyurmak istediler. Şubat ortalarında İzmirli bir grup aydın Sforza'yı ziyaret ettiler. Sforza, Paris Barış Konferansı'nda İzmir'in Yunanistan'a değil İtalya'ya verilmesini sağlamak için İzmirlilerden bir dilekçe almak için çaba gösterdi. Bu girişimden istediği sonucu alamıyorsa da, ortak düşman Yunanlılara karşı Türk-İtalyan iş birliği artarak gelişti.

Sforza, İstanbul'da, ilk kez Hareket Ordusu ile İstanbul'a geldiğinde karşılaştığını belirttiği Mustafa Kemal Paşa ile de bir görüşme yapmıştır. Sforza'nın, 17 Aralık 1918'de Dışişleri Bakanı Sidney Sonnino'ya gönderdiği telgrafta anlattığı görüşme, kendisinin Türkiye'de mütarekeden memnun olmayan kişilerle ilişkilerini geliştirme hareketinin bir uzantısıdır. İki tarafın geleceğe bakış açılarındaki farklılık nedeniyle görüşmeden somut bir sonuç çıkmamıştır. Ancak şahsi ve Anadolu hareketiyle İtalya arasındaki dostluğun temelleri bu dönemdeki ilişkileriyle atılmıştır.

Sforza'nın Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı ve Dışişleri Bakanı olduğu (Haziran 1919-Temmuz 1921) dönemde gerçekçi bir Türkiye siyaseti izledi. Uluslararası her toplantıda ve müttefik liderlerle her görüşmesinde "yaşayabilir bir Türkiye" fikrini savundu. Sevr Barış Antlaşması imzalandıktan sonra da Sevr'in revizyonu fikrinin savunuculuğu yaptığı gibi İngilizlerin, Milli Mücadele hareketini tanımasını sağladı. Nitekim Ankara Hükümeti ile İngilizler arasındaki doğrudan ilk temas olan Londra Konferansı'na (21 Şubat-12 Mart 1921) Ankara Hükümeti heyeti, Sforza'nın davetiyle katıldı. Sforza, Anadolu hareketine destek verirken ve sempatisini her fırsatta gösterirken elbette İtalya'nın menfaatini gözetiyordu. Bunun için gizli antlaşmaları referans göstermeden ancak, esas itibarıyla gizli antlaşmalarla İtalya'ya sağlanan imtiyazları elde etmeye çalıştı. Sevr Barış Antlaşması ile birlikte Anadolu'da İngiltere, Fransa ve İtalya'ya nüfuz bölgeleri tespit eden Üçlü Antlaşma imzalandı. Sforza, Sevr'in revizyonundan bahsederken, Üçlü Antlaşma'ya dönük hiçbir eleştiride bulunmadı. Çünkü Üçlü Antlaşma, İtalya'nın 1912'den sonra yürüttüğü Anadolu siyasetinde menfaatlerini en fazla güvence altına alan antlaşmaydı. Artık önemli olan bunun Ankara Hükümeti'ne kabul ettirilmesi idi. Sforza, Ankara Hükümeti'nin Sevr ve uzantısı olan Üçlü Antlaşma'yı tanımamasına, Misak-ı Milli ilkeleriyle ve tam bağımsızlık anlayışıyla bağdaşmamasına aldırmadan İtalya'ya imtiyaz verecek bir antlaşma

imzalamak istedi. Bunu anlık olarak Londra Konferansı sırasında Ankara Hükümeti'nin Hariciye Vekili Bekir Sami Bey ile 12 Mart 1921'de imzaladığı antlaşmayla sağladı. Ancak Misak-ı Milli ilkelerine ve tam bağımsızlık anlayışına aykırı olan bu antlaşma Ankara Hükümeti tarafından reddedildi. Birkaç ay sonra bakanlıktan ayrılmak durumunda kaldı. Sforza'nın Türkiye siyaseti İtalyan kamuoyunun milliyetçi kesimi tarafından başarısız bulunup sert şekilde eleştirildi. Ancak Sforza'ya Türkiye penceresinden bakıldığında; Anadolu'daki İtalyan işgalinin sertlikten uzak olması, milliyetçilerin dış dünyaya açılmalarına fırsat tanınması, İtalya'nın Kemalistlere sağladığı avantajlar gibi hususlar Milli Mücadele açısından olumlu yönlerdir.

Sforza ülkesinden ayrıldıktan sonra tanık olduğu diplomatik süreçleri anlattığı entelektüel düzeyi yüksek kitaplar yazdı. Bunlarda Atatürk'e ve Türkiye'ye de yer verdi ve Türkiye'ye karşı izlediği siyasette haklı olduğunu kanıtlandığını belirtti. Faşizmi eleştiren çeşitli yazıları Türkçeye tercüme edilerek Türkiye'deki dergilerde yayınlandı. Sforza, Atatürk'ün ölümünün ardından Avrupa gazetelerinde çeşitli yazılar yayınladı. Atatürk'ün çağının liderlerinin çok ilerisinde bir lider olduğuna vurgu yaparak şunları yazdı: "Kemal Atatürk tarihte tek bir olaydır. Bugüne kadar ilk önce yapıtını ortaya çıkaran, sonra onu barış içinde geliştiren, tamamlanmasını yaşayan, şöhretinin ve gücünün zirvesinde Türk halkını büyük acılara düşüren tabii bir ölüm ile hayattan ayrılan tek diktatördür. Kemal'in metodu ile diğer savaş sonrası diktatörlerinin metotları arasındaki farka dikkat edilirse, bunu yapmanın gereği ortaya çıkar. Diktatörler çoğunlukla prestij politikalarını korumak gereksinimi içinde olduklarından, kendi felaketlerine giderler. Yalnız Kemal eski Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu Arap bölgelerine de sahip olmayı düşünmemiş ve diktatörlerde çok ender olarak rastlanılan bir şekilde sözünü de tutmuştur. Onunla kıyaslandığı zaman bir Cromwell'in, bir Washington'un bir Bonaparte'in, bir Cavour'un, bir Bismarck'ın yaşamları ne kadar kısa ve önemsiz kalmaktadır.

Kemal, ülkesinin bağımsızlığının ve hürriyetinin en güçlü garantisinin, sınırlar ötesindeki karışık işlerle uğraşmamak olduğunu biliyordu. Fetihçi bir ulusun çocuğu olmasına rağmen, sınırlar ötesi toprak ele geçirmenin her zaman yararlı değil, sakıncalı olabileceğini, hatta bazen da bir devletin çöküşüne yol açabileceğini görmüştü. Kemal'in büyüklüğü, Türkiye Cumhuriyeti'ni, Anadolu'da bir kuvvet haline gelmesinden sonra, bir yanda ilerlemenin bir faktörü, diğer yanda da Asya satranç tahtasında çok önemli bir güce çevirmeyi başarmasıdır. Yeni Türkiye'nin artan prestijini yapmış olduğum Asya gezileri sırasında çok kez hükümetlerden, başkentlerden ve köydeki halktan saptadım. Her şey yalnızca, ama yalnızca Kemal'in yapıtıydı. Dünyanın en ücra köşelerinde bile bu devrimciye, belki de ilk kez olarak, bir savaş kahramanından bin kez daha fazla hayranlık duyuluyordu."

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerin dostluk ekseninde gelişmesinde ve Türkiye'nin Avrupa'daki bir takım teşkilatlara üye olması sürecinde de Sforza'nın olumlu katkısı olmuştur. 1950'ler, Türkiye-İtalya ilişkilerinde güvensizliğin büyük ölçüde ortadan kalktığı ve yeni bir dostluk ve dayanışmanın başladığı dönem olarak nitelenebilir. Bunun ilk işareti, Türkiye ile İtalya arasında bir dostluk anlaşmasının imzalanmasıdır. Türk-İtalyan Dostluk, Uzlaşma ve Adli Tesviye Antlaşması 24 Mart 1950 günü Roma'da Türkiye adına Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, İtalya adına da Dışişleri Bakanı Kont Carlo Sforza tarafından imzalanmıştır. İtalya, diğer yandan da Türkiye ve Yunanistan'ın Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'na (NATO) üye olmalarına destek vermiştir. Mayıs 1951'de Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmalarını konseye getirdiğinde, bu teklifi ilk destekleyen ülke İtalya olmuştur. Sonraki yıllarda Avrupa Birliği sürecinde ve NATO'ya girişte Türkiye'ye en fazla destek veren ülkenin İtalya olmasında Sforza'nın temellerini attığı bu dönemin etkili olduğuna şüphe yoktur.

Sforza 4 Eylül 1952'de Roma'da öldü. Sforza'nın ölümü Türk basını tarafından da üzüntüyle karşılandı ve haber yapıldı.

Vatan ve Milliyet gazeteleri ölüm haberiyle birlikte kısa biyografisi verirken Cumhuriyet ayrıca “Beynelmilel Portreler” başlığıyla bir haber daha yaptı. Sforza’nın yalnız ve eşi ve kızıyla birlikte iki fotoğrafına yer veren Cumhuriyet, kendisi hakkında çarpıcı ifadeler kullanarak özetle şunları yazdı: “Kont Sforza, dünyanın son yarım asırlık tarihinde büyük rol oynamış bir sima idi. ‘İtalya’nın Churchill’i’ diyebileceğimiz Sforza, muhtelif devirlerde, muhtelif siyasi hadiselerin seyrine hâkim olmuş ve hayatının son senelerine kadar faaliyetlerini devam ettirmiştir... I. Dünya Harbi’nden sonra mağlup düşen Türkiye’nin büyük devletler arasında gizli antlaşmalarla taksim edilmesi cereyanına karşı da Sforza büyük bir şiddetle muhalefet etmiş ve Türk-İtalyan Anlaşmasını tahakkuk ettirmeye muvaffak olmuştur. Dışişleri Bakanlığı’ndan ayrılarak 1922’de Paris’e büyükelçi olarak gönderilen Sforza bu vazifeyi ancak dokuz ay kadar devam ettirebilmiş, İtalya’da Faşistlerin iktidara gelmesi üzerine istifa etmiştir. Bununla beraber Sforza siyaset hayatını bırakmış değildi. Faşistlerin henüz mülayim davrandıkları devirlerde Sosyal Demokrat Parti’nin başına geçerek hükümete karşı muhalefet vazifesini üzerine almıştı. Fakat Faşist idare 1926’da diğer partilerle beraber Sosyal Demokrat Parti’yi de kapattı. Bunun üzerine Kont Sforza gerek siyaset hayatından gerek memleketinden uzaklaşmak zorunda kaldı... Harbin son senelerinde İtalya’ya dönen Sforza, evvela Badoglio hükümetinde sandalyesiz bakanlık yaptı. 1944’te Bonomi kabinesinde de aynı vazifeyi alan Sforza, 1947’de Dışişleri Bakanı oldu. Geçen seneye kadar De Gasperi kabinesinde bakan olarak bulunan Sforza, mustarip olduğu filibit hastalığından dolayı vazifesinden ayrılmıştı. Sforza, İtalyan ve Avrupa tarihinde mühim rol oynamış bir siyaset adamı olduğu kadar fikir ve ilim adamıydı. 1948’de Perugia’daki Yabancılar Üniversitesi’nin rektörlüğüne bulunmuş, ayrıca New York, Pekin ve Toulouse Üniversitelerinden fahri doktorluk payesi almıştı.”

Mevlüt Çelebi

Kaynakça

“Beynelmilel Portreler”, **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1952.

BIANCHI, Viviana, **Carlo Sforza and Diplomatic Europe 1896-1922**, Dottorato di Ricerca in Studi Politici, (Scuola di dottorato Mediatrends, Storia, Politica e Società), Ciclo XXX, Sapienza Università di Roma, Roma (ty)

Cumhuriyet, 5 Eylül 1952.

ÇELEBİ, Mevlüt, “Atatürk’ün Ölümünün İtalya’daki Yankıları”, Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi, (12-16 Kasım 2007, Ankara), **Bildiriler**, C.II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2010, s.1830-1848.

ÇELEBİ, Mevlüt, “Millî Mücadele Tarihimizden Bir Portre Kont Sforza”, **Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 1997, S 1, s. 44-53.

ÇELEBİ, Mevlüt, “Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa-Kont Sforza Görüşmesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XV, S 45, (Kasım 1999), s.791-800.

ÇELEBİ, Mevlüt, **Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002.

GIORDANO, Giancarlo, **Carlo Sforza: La diplomazia 1896-1921**, Franco Angeli, Milano 1987.

Milliyet, 5 Eylül 1952.

SFORZA, Carlo, **Costruttori e distruttori**, Donatello De Luigi, Roma 1945

SFORZA, Carlo, **L'Italia, dal 1914 al 1944. Quale io la vidi**, A. Mondadori, Roma 1944.

SFORZA, Carlo, **Makers of Modern Europe**, The Bobbs-Merill Company, Indianapolis 1930.

SFORZA, Carlo, **Un anno di politica estera**, (raccolti a cura di Amedeo Giannini), Libreria di scienze e lettere, Roma, 1921.

Vatan, 5 Eylül 1952.

https://www.treccani.it/enciclopedia/carlo-sforza_%28Dizionario-Biografico%29/ (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2022)

<https://intellettualinfuga.fupress.com/upload/11242.pdf?a=0649> (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2022)

03/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kont-carlo-sforza-1872-1952/?pdf=6690> adresinden eriřilmiřtir